

O'ZBEK ADABIYOTIDA METAFORA VA RAMZLARNING QO'LLANILISHI.

SULTANOVA NILUFAR ORIBJONOVNA.

Annotatsiya.

Mazkur maqolada o'zbek adabiyotida metafora va ramzlarning badiiy-estetik ahamiyati, ularning obraz yaratishdagi o'rni hamda yozuvchi va shoirlar ijodidagi qo'llanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Metafora va ramzlar adabiy asarning ta'sirchanligini oshiruvchi muhim tasviriy vositalardan biri sifatida o'rganiladi. Shuningdek, mumtoz va zamonaviy o'zbek adabiyotida ushbu badiiy vositalarning qo'llanishidagi o'ziga xos jihatlar yoritilib, ular orqali milliy tafakkur, ruhiy kechinmalar va ijtimoiy voqelikning ifodalanishi ko'rsatib beriladi. Maqolada metafora va ramzlarning til boyligini oshirishdagi o'rni ham ilmiy asosda izohlanadi.

Kalit so'zlar: Metafora, ramz, badiiy tasvir, poetik uslub, obrazlilik, o'zbek adabiyoti, majoz, estetik tafakkur, badiiy ifoda, adabiy til.

Badiiy adabiyot inson tafakkuri, his-tuyg'ulari va ruhiy kechinmalarini ta'sirchan shaklda ifodalovchi san'at turi hisoblanadi. Adabiy asarning estetik qiymatini oshirishda tasviriy vositalarning o'rni nihoyatda muhimdir. Ayniqsa, metafora va ramzlar yozuvchi hamda shoirlarning fikrni obrazli tarzda ifodalashiga xizmat qiluvchi asosiy poetik vositalardan biri sanaladi. Ushbu vositalar orqali muallif oddiy voqelikni chuqur ma'no bilan boyitadi, o'quvchi tafakkuriga kuchli ta'sir ko'rsatadi hamda asarning badiiy jozibasini oshiradi. Metafora qadimdan Sharq va G'arb adabiyotida keng qo'llanib kelgan badiiy hodisalardan biridir. U bir predmet yoki hodisaning belgilarini boshqa predmetga ko'chirish asosida yuzaga keladi. Natijada obrazli va ta'sirchan ifoda hosil bo'ladi. O'zbek adabiyotida ham metafora poetik tafakkurning muhim unsuri sifatida shakllangan. Ayniqsa, Alisher Navoiy, Bobur, Ogahiy kabi mumtoz adiblar ijodida metaforalarning rang-barang ko'rinishlari uchraydi. Ular muhabbat, sadoqat, insoniy fazilatlar va tabiat tasvirlarini metaforik ifodalar orqali yuksak badiiy darajada tasvirlaganlar.

Ramz esa badiiy asarda muayyan g'oya yoki tushunchani yashirin ma'noda ifodalovchi vosita hisoblanadi. Ramzlar orqali muallif jamiyatdagi murakkab voqeliklarni bevosita emas, balki obrazli shaklda tasvirlaydi. Masalan, gul, bulbul, quyosh, tun, yo'l kabi obrazlar ko'pincha ramziy ma'noda qo'llanadi. Bu holat ayniqsa she'riyatda keng kuzatiladi. O'zbek adabiyotida ramzlardan foydalanish milliy tafakkur va ma'naviy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liqdir.

XX asr va zamonaviy o'zbek adabiyotida metafora hamda ramzlarning qo'llanish doirasi yanada kengaydi. Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov singari ijodkorlar asarlarida ramziy obrazlar orqali xalqning orzu-intilishlari, erkinlik g'oyalari va inson ruhiyati mahorat bilan ifodalangan. Ayniqsa, istiqlol davri adabiyotida metafora va ramzlar milliy o'zlikni anglash, ma'naviy uyg'onish va zamonaviy hayotni badiiy aks ettirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Bugungi kunda metafora va ramzlarni ilmiy jihatdan o'rganish tilshunoslik hamda adabiyotshunoslikning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Chunki ushbu poetik vositalar nafaqat badiiy asarning estetik qiymatini oshiradi, balki tilning ifoda imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Shu bois o'zbek adabiyotida metafora va ramzlarning qo'llanilish xususiyatlarini tadqiq etish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'zbek adabiyotida metafora va ramzlar badiiy tafakkurning muhim unsurlaridan biri sifatida qadimdan shakllanib kelgan. Ushbu tasviriy vositalar yozuvchi va shoirlarga fikrni obrazli, ta'sirchan hamda chuqur ma'noda ifodalash imkonini beradi. Metafora orqali predmet va hodisalar o'rtasidagi o'xshashlik asosida yangi ma'no hosil qilinadi, ramz esa yashirin g'oya va ma'nolarni ifodalashga xizmat qiladi. Shu sababli ular badiiy asarning estetik qiymatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mumtoz o'zbek adabiyotida metafora va ramzlarning qo'llanishi ayniqsa keng kuzatiladi. Alisher Navoiy ijodida yor, gul, bulbul, sham, quyosh kabi obrazlar nafaqat o'z ma'nosida, balki ramziy ma'noda ham qo'llangan. Masalan, "gul" ko'pincha go'zallik va muhabbat timsoli sifatida, "bulbul" esa oshiq qalbining ramzi sifatida tasvirlanadi. Navoiy metaforalar yordamida inson ruhiyati,

ilohiy muhabbat va ma'naviy kamolot masalalarini chuqur falsafiy mazmunda yoritgan. Bu esa uning asarlariga yuqori poetik joziba bag'ishlagan.

Bobur va Ogahiy kabi mumtoz ijodkorlar asarlarida ham metaforik ifodalar keng uchraydi. Tabiat manzaralari, insoniy his-tuyg'ular va ijtimoiy voqelik obrazli tasvirlar orqali ifodalangan. Ayniqsa, sevgi va ayriliq mavzularida qo'llangan metaforalar she'riy satrlarning hissiy ta'sirchanligini kuchaytiradi. Shu tariqa metafora o'zbek mumtoz she'riyatining ajralmas poetik vositasiga aylangan.

XX asr o'zbek adabiyotida metafora va ramzlarning mazmun doirasi yanada kengaydi. Jadid adabiyoti vakillari badiiy tasvir vositalari orqali xalqning ozodlik, taraqqiyot va ma'rifat haqidagi orzu-intilishlarini ifodalashga harakat qildilar. Cho'lpon she'riyatida "tong", "nur", "quyosh" kabi ramzlar erkinlik va uyg'onish g'oyalarini anglatadi. Abdulla Qodiriy romanlarida esa ayrim obrazlar jamiyatdagi ijtimoiy muammolar va inson ruhiyatining murakkab jihatlarini ochib berishga xizmat qilgan.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida ham metafora va ramzlar badiiy mahoratning asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Muhammad Yusuf kabi shoirlar she'riyatida Vatan, ona, xalq va inson qalbi bilan bog'liq ramziy obrazlar keng qo'llanadi. Masalan, "ona tuproq", "muqaddas zamin", "oq yo'l" kabi ifodalar oddiy ma'nodan tashqari chuqur ma'naviy mazmunni ham ifodalaydi. Bu kabi ramzlar o'quvchining hissiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatib, milliy qadriyatlarni ulug'lashga xizmat qiladi. Metafora va ramzlar nafaqat she'riyatda, balki nasriy asarlarda ham muhim o'rin tutadi. Zamonaviy hikoya va romanlarda tabiat hodisalari, ranglar, predmetlar yoki turli detallar ramziy ma'noda qo'llanib, qahramonlarning ruhiy holatini ochib beradi. Masalan, yomg'ir tushkunlik yoki poklanish ramzi sifatida, qorong'ulik esa qo'rquv va iztirob timsoli sifatida tasvirlanishi mumkin. Bu esa badiiy asarning mazmunini yanada boyitadi. Bugungi kunda metafora va ramzlar ommaviy madaniyat, publitsistika va internet adabiyotida ham faol qo'llanmoqda. Yangi davr ijodkorlari zamonaviy hayotni tasvirlashda innovatsion metaforalardan foydalanib, badiiy til imkoniyatlarini kengaytirmoqdalar. Shu sababli metafora va ramzlar o'zbek adabiyotining estetik

taraqqiyotida muhim o‘rin egallab, milliy badiiy tafakkurning rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek adabiyotida metafora va ramzlar badiiy ifodaning eng muhim va ta’sirchan vositalaridan biri hisoblanadi. Ular orqali yozuvchi va shoirlar oddiy voqelikni chuqur ma’no, emotsional boylik va falsafiy mazmun bilan ifodalash imkoniga ega bo‘ladilar. Metafora fikrni obrazli tarzda kuchaytirsa, ramz yashirin g‘oyalarni estetik shaklda yetkazishga xizmat qiladi. Mumtoz adabiyotdan boshlab zamonaviy ijod namunalargacha bo‘lgan davrda ushbu badiiy vositalar doimiy ravishda rivojlanib kelgan. Alisher Navoiy, Bobur kabi allomalar ijodida metafora va ramzlar yuksak poetik darajada qo‘llangan bo‘lsa, XX–XXI asr adabiyotida ular milliy ong, erkinlik g‘oyalari va zamonaviy hayot talqinini ifodalashda keng ishlatilmoqda. Bu esa o‘zbek adabiyotining estetik va g‘oyaviy imkoniyatlarini yanada boyitgan. Metafora va ramzlarning zamonaviy adabiyot, publitsistika hamda ommaviy axborot vositalarida faol qo‘llanilishi tilning rivojlanayotganini va badiiy tafakkurning yangilanib borayotganini ko‘rsatadi. Ular nafaqat adabiy asarlarning badiiy qiymatini oshiradi, balki o‘quvchining tasavvurini kengaytirish, his-tuyg‘ularini boyitish va estetik didini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi. — Toshkent: Akademnashr, 2018.
2. Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
3. Hotamov N., Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlari lug‘ati. — Toshkent, 2007.
4. Yo‘ldoshev Q. Badiiy tahlil asoslari. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
5. Navoiy A. Xamsa. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2011.
6. Vohidov E. Tanlangan asarlar. — Toshkent, 2015.